

Amor in Omlandia

Aflevering 61

Door
Jan Rittersma

Wanneer u in Van Dale's groot woordenboek het woord 'vrijen' opzoekt, leest u als verklaring: „Tot huwelijk aanzoeken, minnehandel". Of het vrijen door de jaren heen altijd deze intensie gehad heeft, is zeer de vraag. Wel is zeker dat de 'minnehandel' een eeuwenoude handel is. Zolang de mensheid bestaat is ten huwelijk gevraagd en ten huwelijk genomen. Al mag de Groninger dan nog zo stug heten te zijn, ook hij krijgt eens het gevoel in z'n binnenste, dat bij volle ontplooiing liefde blijkt te zijn. Alhoewel de Groninger geen geboren romanticus is, ook hij komt eens in handen van de God der

liefde: Amor. Maar dan wel een Amor zonder veel franje en bombarie; liefst een tamelijk stille Amor. 's Lands wijs, 's lands eer, overal kent men weer andere gewoonten en gebruiken. Dit geldt zeker voor de liefde en de vrijages in het menselijk bedrijf. Elk vrijt op zijn manier: „Liefde overvalt net zo goed de boer als de edelman", luidt een Nederlands gezegde. De Groninger zegt het op zijn manier: „Laifde vaalt krekt zo goud op 'n kouschietbult as op ain lelieblad". Hoe ging het vroeger in tijden van verkering en hoe trouwde men in de Groninger Ommelanden? We zullen u er iets van vertellen.

„Hoogtied in het Groninger land"

Jongelieden van beiderlei kunne, met name uit den gegoeden stand, ontmoeten elkander in den regel op de zoogenaamde gelegenheden, met welken naam al de verschillende volksvermakelijkheden ten platten lande worden bedoeld, als: kermis, harddraverijen, op schaatsen, concerten, bals, voorstellingen van rederijkers, toneelvertooningen, feestelijke vergaderingen van genootschappen en maatschappijen en in vroegere jaren ook de boeldagen.

Dit schreef Joh. Onnekes in zijn in 1884 verschenen boekwerkje: „Zeden, gewoonten en gebruiken in de provincie Groningen" onder het hoofdstukje 'Vrijen'. Hij vervolgt verder:

„Op de gelegenheden vraagt de jonkman (jongeman R.) het meisje zijner keuze den avond met hem te willen passeeren. Vroeger, en onder de dienstboden is dit nog wel het geval, liepen op de kermis, harddraverijen, enz. de meisjes in rijen langs de straat, meestal zingende. De jonkmans gingen er, eveneens in eene rij achteraan en van tijd tot tijd pikte deze en gene zijne uitverkorene uit de vóór hem gaande rij door een tikje op haar schouder of een rukje aan haar schortband. Gaat een jonkman met een meisje of een meisje met een jonkman voor de eerste maal van zijn (of haar) leven uit (d.i. aan 't vrijen), zoo heet het, dat degene, met wie hij (of zij) uitgaat, hem of haar behelstert of helstert, d.i. het halster aandoet. Verlaat daarentegen de één den ander vóór dat de pret is afgelopen, zoo zegt men, dat hij of zij haar of hem helster ofstrikt (d.i. het halster, helster afstrikt) hem of haar er van ontdoet. Van een jonkman, die op de rechterhand en alzoo den verkeerden kant van zijn meisje zit en zich daarbij onbeholpen en lompe gedraagt, zegt men, dat hij op de appelbuus van het meisje zit".

Een nicht van Joh. Onnekes, mevrouw E.J. Huizinga-Onnekes, schreef in 1939 een boek: „Het menschelek leven in 't Groningerland". In dit boek schrijft ze, dat ze het hierboven genoemde nog kan herinneren:

„Ik zie ze nog vóór me zwaaiende op Zaterdagavond de boerenmeiden in rijen langs de straat liepen met gekleurde jassen en wijde geplooidde rokken aan, een fluweelen band in het haar. Ze zongen met veel draaien en uithalen oude liederen. Zoo nu en dan haalden de knechten er één tusschenuit door een rukje aan het stijf gesteven en gestreken schort. Later ging men gezamenlijk naar de herberg. De Zaterdag- en Zondagavonden en op de gewone feestdagen, tweede Kerstdag, Nieuwjaar, St. Pieter, Paschen, Pinksteren, enz. gingen vooral de boerenknechten en meiden naar de herbergen om er een deel van den nacht door te brengen, waar het niet altijd heel ordelijk toeging.

„Wie bennen moar boer'nmaiden, wie holl'n van pierewaai'n"

De grootste feestdagen waren echter de boeldagen. Daar gingen ook de boerenzons en dochters heen. Toevallig heb ik nog eens 'n boeldag meegemaakt te Losdorp. Wel tachtig paartjes zaten op banken aan lange geïmproviseerde tafels. Op die tafels stonden groote kraantjespotten en schotels met hooge stapels kook. Later dronken ze brandewijn met suiker. De groote schuur was fantasmagisch verlicht door enkele lantaarns. Ook werd er nog gedanst op de tonen van een harmonica".

Veel belangstelling genoten vroeger de zg. 'boer'n-jongeskroug' n'. Het waren de plaatselijke kroegen, waar vooral zaterdagavonds de boerenknechten en meiden op uitrukten. Ze bejonden naast de gewone dorpsherbergen. Sommige boerenknechten gingen er 's avonds meten naar toe, terwijl er ook jongens waren die te elf uur, dus tegen sluitingstijd, aankwamen. Het was geheel volgens het gebruik, dat zich omstreeks die tijd verschillende meisjes rond en bij de deur van de kroeg hadden verzameld met de bedoeling uitgenodigd te worden door één der jongens naar huis gebracht te worden.

Zal ik die noar hoer brengen", vroeg de vent. En als 't licht 'joa' zei, was het voor elkaar en het paartje verdween spoedig in het donker van het nagenoeg slapende dorp. Het was niet in arm slenterden ze 'al smoezend' naar de kroegplaats waar 't wicht dainde'. Het was een zeldzaamheid wanneer bij de achterdeurdeur of bij de zijdeur afgeleid werd genomen. Veel ouders, vooral van de christelijke gezinnen, verboden hun opgroeiende kinderen het bezoek aan de 'boer'n-jongeskroug' n'. De jeugd van het christelijk volksgedeelte ontmoette elkaar veelal in en rond de kerk, de verenigingen, enz. Alle goede woorden van de predikanten spijten werden er op de achterste kerkbanken en op de galerijen (de galerij) heel wat knipoogjes en verliefde blikken uitgewisseld. We laten nog even Joh. Onnekes aan het woord:

„Verkeering tusschen een jonkman en een meisje noemt men 'vrijen'; zai loopen mit 'n kanner betekent: zij hebben verkering met elkander; gaan beiden ook nog wel eens met anderen 'vrijen' is dus de verkeering nog niet vast, dan is het een 'lözze' (vrijen) is het eene geregelde verkeering, en houden de jonkman en het meisje zich uitsluitend aan mekaar, dan noemt men het een 'kloerwerk' en heeft de verkeering tot een engagement geleid, dat is het 'kloerwerk' geworden. Men hoort tegenwoordig (1880 R.)

echter deze uitdrukking alleen onder de lagere standen. Vroeger was het onder de zons van voornam landbouwers gebruik, dat zij met een beugelsjees uitgingen, om van een meisje het jawoord te halen. Had de jonkman het jawoord bekomen, zoo deed het dienstpersoneel uit het huis der bruid hem de eer aan zijne paarden bij de terugreis te 'bestrikken'. Is een engagement publiek, dan gaan de jongelieden visites afleggen bij familie en goede vrienden.

De kleding uit die jaren

Vroeger was het bij dergelijke visites gebruik, dat den bruidegom (breugen, breugeman) een bestrikte pijp werd gereikt, en de koffiepot ter ere der verloofde eveneens die versiering onderging, terwijl, zoo het bezoek werd gebracht met paard en chais, ook de zweep en de staart van het paard werd bestrikt. Dit bestrikken, waarvoor natuurlijk een goede fooi werd verwacht en gegeven, is nog niet geheel uit de mode (plm. 1880 R.)

Wanneer het jonge paar het eens geworden was, dan gaf men elkaar (vooral in de meer gegoede stand) in de regel als bevestiging van die belofte een geschenk. Soms deed men dit ook later. Men mocht in die dagen wel voorzichtig zijn, niet alleen met het afleggen van een trouwbelofte, maar ook met het geven van geschenken, zelfs met het elkaar toedrinken, want veel gebruiken hielden een trouwbelofte in en deze hadden ook voor de wet een bindende kracht. Het was heel moeilijk: de hele overheid kwam er soms bij te pas om van een dergelijke trouwbelofte ontslagen te worden. Het wederzijds geschenk bestond b.v. uit ringen. Andere minnegaven zijn een bruidegomschijf, een spinnewiel, een sieraad b.v. een broche van bloedkoraal met in elkaar gelegde handjes of een hand en een hart, twee duifjes, die een hart vasthouden, een monogram met datum en jaartal.

De symboliek nam altijd een grote en verheven plaats in in het leven van onze voorouders. Tot de minnegaven in goede families behoort ook de zilveren brandewijnskop met lepel of de zilveren vuurkomfoor, de driepoot versierd met familiewapen en datum, terwijl de lepel van de top soms een haan droeg. Ging men vroeger in ondertrouw, dan heette het dat men 'zijn geboden had opgegeven' of 'men komt ien 't kastje', 'achter troalies' of 'in de bak'. Bedoeld wordt het — meestal getraliede — kastje aan 't gemeentehuis. De ondertrouw of voortrouw had heel vroeger plaats in het voorportaal van de kerk in tegenwoordigheid van de parochiepriester. Hier beloofde men elkaar wederzijdse trouw en schonk de jonge man zijn bruid een huwelijks- of Godspenning; vandaar de oude uitdrukking: 'ick hebbe haer mit enen penninc getrouwt'.

Het huwelijk werd oorspronkelijk alleen in de kerk voltrokken. De predikanten en pastoors schreven de door hen voltrokken huwelijken bij in de kerkeboeken. Deze kerkelijke protocollen, waarin ook de aannemingen, de dopingen en de sterfgevallen werden genoteerd, vormen een belangrijke bron van kennis voor ons volksleven in vroeger tijden.

Tot zover mevr. Clevering-Meyer in het in 1952 verschenen boek van de G.M.v.L. Men moet echter wel bedenken, dat in de periode hierboven beschreven, het voor de gewone burgerman, laat staan voor de boerenarbeider de bruiloften veel en veel eenvoudiger waren. Men kon het eenvoudig niet betalen. Men trok z'n beste kleren aan en bracht de avond in een gezellige kring thuis, in de kamer, door. Soms huurde men een speelman met een trekharmonica.

In Uithuizen spraken we nog even met speelman Tent, een krasse zeventiger, die heel wat bruiloften in Noord-Groningen luister heeft bijgezet. Vele ouderen onder ons zullen hem vast wel kennen. Er waren niet veel van die speelmannen en zeker niet die een knopaccordeon konden bespelen, zoals de heer Tent. „Na de koffie — zo rond een uur of negen of tien — kwam de eerste borrel op tafel bij de gewone man", zo vertelde hij. Op zo'n bruiloft moest hij zien de stemming er in te krijgen. Vooral na de eerste borrel ging dat beter. Dit ging zolang door tot de eersten weer huiswaarts gingen. „Dan was het tijd om er mee op te houden", vertelde Tent. De stemming was er dan ineens uit en de bruiloftsavond voor de gewone man was achter de rug.

De speelman

Nadat in 1810 ons land bij Frankrijk ingelijfd was, werd met ingang van 1 maart 1811 in het noorden de Code Napoléon (Code Civil) en daardoor ook de burgerlijke stand ingevoerd. Ook werd in datzelfde jaar bij decreet van keizer Napoleon gelast, dat zij, die geen vaste naam hadden, er een moesten aannemen. Vandaar dat de huwelijksregisters op de gemeentehuizen beginnen met het jaar 1811. Het is bijzonder interessant in deze oudste huwelijksregisters te lezen. Wat in deze oude acten opvalt is b.v. dat de huwelijken op zaterdag werden voltrokken en meestal om 6 uur 's avonds of om middernacht, 12 uur dus. Meestal waren er 5 tot 6 getuigen aanwezig en regelmatig leest men in de oude acten, dat men de schrijfkunst niet machtig was: „Verklarende de Echtgenooten en de getuige Harm Hiepkas Rondhuis niet te kunnen tekenen, als hebbende de schrijfkunst niet geleerd". In de oudste acten werd alles breedvoerig omschreven. Het kon b.v. als volgt beginnen:

„In het jaar één duizend acht honderd en viertien op Zaterdag den Vierentwintigsten December des Avonds te vijf uur, zijn voor mij Willem Christiaan Smit Schout en Officier van den Burgerlijken Staat binnen de Gemeente Uithuistermeeden Arrondissement Appingedam, Departement van de Wester-Eems gecompareerd (verschenen): en dan volgt een uitvoerige beschrijving van het bruidspaar en hun wederzijdse ouders. Even verder vervolgt de acte: „Welke van mij verzogt hebben te procederen tot voltrekking van het huwelijk tusschen hun lieden voorgenomen, en waarvan de Publicatie zijn gedaan voor de Hoofdingang van het Huis der Gemeente alhier".

„Daar nu geene oppositie tegens gedacht huwelijk aan mij Willem Christiaan Smit bekend is gemaakt, zoo heb ik ter voldoening aan hun verzoek, na voorlezing van alle stukken tot dezen betrekkelijk en van het zesde Hoofdeel van de Titel van het Burgerlijk Wetboek getiteld: „Over het Huwelijk", gevraagd, zoo aan den toekomende Echtgenoot als Egade, of zij zich wederkerig wilden aannemen als Man en Vrouw; waarop, na dat elk hunner afzonderlijk een bevestigd antwoord gegeven heeft, door mij verklaard is, gelijk geschied bij dezen, uit naam van de Wei, dat de Comparanten . . . door het huwelijk verenigd zijn".

Daarna komen de namen der getuigen met hun beroep.

Het huwelijk was officieel gesloten. De 'hoogtied', zoals een bruiloft in Groningen vroeger genoemd werd, kon beginnen.

„Hoogtied"